

Ana
Šverko

Tvornica na Gruškoj obali

Rijetki znaju da se u Gruškoj luci, uz samu obalu, nalazi još uvijek aktivna tvornica, i to za proizvodnju ugljengrafitnih i elektrokontaktnih proizvoda (TUP), koja zadovoljava uvjete rada u urbanom okruženju. U tom zaljevu,

smještenom između područja Gruža i Lapada, u 15. i 16. stoljeću ladanjska arhitektura doživjela je procvat, kao i na području Rijeke Dubrovačke. No ta "prostrana i sigurna luka, okićena plodnim vinogradima, veličanstvenim palačama i divnim

vrtovima”, kako Gruški zaljev opisuje Filip de Diversis, imala je za razliku od Rijeke Dubrovačke još jednu važnu funkciju: bila je to zona razvijene brodograđevne industrije.¹ Uz tradicionalnu brodogradnju i teretnu luku, Gruž je bio poznat kao skladište soli, a ulogu prometnog središta je zadržao do danas.

Jačanjem industrije, a naročito turizma, kroz drugu je polovicu 20. stoljeća došlo do naglog porasta broja stanovnika, pri čemu se Dubrovnik neplanski širi ne uzimajući u obzir baštinjena morfološka obilježja i prostornu jasnoću. Područje Gruža tako postepeno gubi prepoznatljiv idiličan karakter, kakav čitamo na vedutama i starim razglednicama, a koji sačinjava dominacija prirodnog krajolika uz skladan omjer pridružene ladanjske i industrijske komponente. U Gruškoj se luci u poslijeratnom periodu grade tvornice, pa se Gruž tako pretvara u industrijsko-poslovnu zonu. No dok je ranije temeljna vrлина Gruške arhitekture bila upravo uspostava kvalitetnog odnosa s ambijentom, tvornice su se razvile negirajući zatečene kvalitete prostora, pa je tako ladanjski kompleks Bassegli-Gozze već u sklopu “Prvog dalmatinskog trgovačkog društva” 1930-ih godina, a kasnije i tvornice ulja “Radeljević” devastiran, dok je radi izgradnje postrojenja TUP-a 1953. godine uništen stražnji vrt ljetnikovca obitelji Kaboga-Zec.

Danas je čitav Dubrovnik fokusiran na turističku industriju, a od nekad razvijenih proizvodnih kompleksa ostala je aktivna upravo tvornica TUP, koja još uvijek svojim proizvodima, koji imaju primjenu u elektroindustriji, strojogradnji, brodogradnji, željezničkoj i automobilskoj te procesnoj industriji, opskrbljuje zemlje bivše Jugoslavije, a sve više i europsko i bliskoistočno tržište.

Tvornica je danas u većinskom vlasništvu radnika. Na izuzetno atraktivnoj lokaciji, u neposrednoj blizini Solske baze, istaknutog spomenika industrijske arhitekture, i fino odmjerene hotela Petka, tvornički sklop uredskih i pogonskih građevina koje su sačuvane u autentičnom obliku, u dobrom građevinskom stanju i s izvornom opremom, i danas uspješno radi, no s gotovo deset puta manje radnika nego ranije.

Prema važećoj prostorno-planskoj dokumentaciji Gruško područje TUP-a, koji ima svoje pogone i u Komolcu, klasificirano je kao područje pretežito poslovne namjene, što pak uključuje širok spektar mogućnosti nove izgradnje na tom području: od sadržaja poslovne, stambene, javne, društvene, ugostiteljsko-turističke, športske, rekreacijske namjene, do parkova, dječjih igrališta, garaža i infrastrukturnih objekata i drugih kompatibilnih sadržaja. Tako širok raspon sadržaja omogućava da afirmiranje vrijednosti baštine, stvaranje kulturnih atraktora, zabavno-edukacijske ili sportske zone, što prostorni plan predviđa, budu shvaćeni i na jedan drugi način, koji se ne temelji toliko na gradnji novog koliko na prepoznavanju vrijednosti i na adaptaciji postojećeg graditeljskog fonda. Industrijske hale TUP-a imaju dakako vrlo visok stupanj adaptibilnosti, s obzirom da se radi o prostorima širokog raspona i velike visine bez pregrada. Čitav prostor je također podložan odmjerenim intervencijama, pa se čini idealnim da se u njemu združe komercijalni i javni interes. Taj se pristup može približiti kroz tri priče.

Prva se dešava u Essenu. Industrijski kompleks oko rudnika ugljena Zollverein ustanovljenog sredinom 19. stoljeća, kojega čini kompletna infrastruktura sačuvana oko rudnika, uključujući izuzetno vrijednu arhitekturu 20. stoljeća, upisana je 2001. godine na listu svjetske baštine. Prepoznata je njegova iznimna spomenička vrijednost, koja svjedoči

1 FILIP DE DIVERSIS DE QUARTIGIANIS, Opis položaja, zgrada, državnog uređenja i pohvalnih običaja slavnog grada Dubrovnika, Dubrovnik 3 (1973.)

o konceptu moderne arhitekture u kontekstu teške industrije. Nakon što je, kao posljednji rudnik u okolici Essena, zatvoren 1980-ih godina, grad nije dopustio uobičajen scenarij rušenja građevina i prenamjene terena u stambeno naselje, već su ga naumili konzervirati i adaptirati u memorijalni kompleks, odnosno kulturni centar posvećen umjetnosti, proizvodnji i prezentaciji suvremenog dizajna, s muzejem posvećenim rudarstvu, ali i sportskim i rekreacijskim sadržajima.² Zollverein je prema planu arhitekta Rema Koolhaasa postao tako izrazito atraktivan prostor s velikom koncentracijom izložbenih prostora svjetskog dizajna, znanstvenim institutima i sportskim sadržajima. Svi su ti sadržaji uglavnom smješteni u originalnoj prenamjenjenoj arhitekturi, pa se radi autentičnosti ovaj industrijski kompleks i našao na UNESCO-voj listi. Na primjer *Red Dot* muzej i dizajn centar, jedan od najznačajnijih izložbenih prostora i okupljališta industrijskih

dizajnera, smješteni su upravo u jednoj od izvornih industrijskih građevina.

Druga je priča iz Zadra. U dugotrajnom periodu za pripremu obnove i prenamjene Kneževe palače arhitekti Iva Letilović i Igor Pedišić su 2011. godine izvršili pod okriljem Narodnog muzeja, a uz potporu Grada i konzervatora, u materijalnom smislu krajnje skromnu, a sadržajno raskošnu intervenciju. Obloživši prostor kakav je zatečen - ranjiv i nedovršen, s preklapljenim tragovima vremena - mrežastim opnama, omogućili su uspostavu paralelnog sustava saždanog od "krletki" i prolaza od drvene oplata. Upravo sada, tri godine kasnije, u tim je prostorima lansiran projekt *Croatian Design Superstore*, koji okuplja birane hrvatske dizajn proizvode - od industrijskog dizajna do mode i nakita. Cilj projekta je tržišno osnaživanje hrvatskog dizajna, odnosno, kako kreativna direktorica projekta, dizajnerica Ira Payer kaže: "Ideja je jednostavna: *Croatian Design Superstore* turistima će pružiti kvalitetan i atraktivan sadržaj, poboljšat će kulturnu ponudu Zadra, a zbog svog će prodajnog karaktera unaprijediti ponudu originalnih

² Dostupno na: http://www.zollverein.de/uploads/assets/5138954c695498381800001b/Zollverein_World_Heritage_Site_Flyer_e.pdf [svibanj 2014]

hrvatskih proizvoda i suvenira, kakvi ne samo u Zadru, nego i u Hrvatskoj, izrazito nedostaju. Prodajna izložba bit će naravno zanimljiva i samim Zadranima (...) Najveća je pomoć potrebna malim poduzetnicima koji često imaju odlične proizvode, međutim, jedva da skupe budžet za materijale, a dizajn nikako da dođe na red (...) zaista je vrijeme da se probude naši gradovi na obali, ali i kontinentu, i prepoznaju novu tipologiju turista koji ne žele kupovati svijeće, čaplje i proizvode u neuglednim ambalažama na neuglednim prodajnim štandovima. Masovni turizam je stvar prošlosti.”³

Posljednja priča je izravno vezana uz Dubrovnik i tvornicu u Gružu. Likovna umjetnica Marijana Vukić Pende se od 2006. godine kroz različite medije periodično bavi temom TUP-a, prikazujući nestajanje hrvatske industrije i odupiranje tom nestanku kroz ovaj posljednji oblik industrijske proizvodnje u Dubrovniku.

3 Iz razgovora objavljenog u: Slobodna Dalmacija, 7. srpnja 2014. Dostupno na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/Linija-X/tabid/243/articleType/ArticleView/articleId/250234/Default.aspx> [svibanj 2014]

S Marijanom sam obišla TUP u svibnju, diveći se esteticima hangara, strojeva i njezinim skulpturama koje već mjesecima izrađuje u jednoj od velikih prostorija kompleksa, reciklirajući otpadni materijal iz različitih proizvodnih serija tvornice.⁴ Prisustvo umjetnice u industrijskom prostoru, koja tu provodi čitavo radno vrijeme, ne daje samo plemenitu i gotovo nadrealnu notu ambijentu, već ukazuje na kompatibilnost tih na prvi pogled nespojivih aktivnosti.

Gledajući Marijanine radove koji postojećem materijalu daju novi smisao, u radnom okruženju u kojemu vlada nesevakidašnja harmonija među svim zaposlenicima u njihovoj vlastitoj tvornici, postaje jasno da prostorije TUP-a ne trebaju nestati, nego dobiti novi smisao. Nizovi neona koji osvjetljavaju čitave hale za samo nekoliko radnika kazuju da su prostori za sadašnji pogon zaista preveliki; ali to ne znači da TUP treba u potpunosti iseliti iz izvornog ambijenta; dovoljno bi bilo reducirati prostor posvećen proizvodnji

4 Izložba ovih skulptura održana je u Kući Bukovac u Cavtatu od 26.7.–26.8.2014.

na novu mjeru. Za kulturne, javne i rekreacijske sadržaje planirane u Gružu ne treba uvijek graditi nešto novo. Sa kvalitetnim planom uređenja prostor TUP-a bi mogao ujediniti iskustva primjera iz Essena i Zadra, a o dobrobiti čiste umjetnosti u industrijskom okruženju, i obratno, svjedoči rad i prisutnost Marijane Vukić Pende. Revitalizacija prostora TUP-a ne ograničava nužno novu gradnju, ali njegova bi se budućnost trebala temeljiti na očuvanju i adaptaciji postojećih građevina.

Živimo u vrijeme prepoznavanja vrijednosti, pa je osnaženje industrije i plasman hrvatskog dizajna (što ne isključuje i neke druge u Gružu planirane sadržaje, poput bazena ili akvarija) u prostorima TUP-a, spoj neugasle proizvodnje ugljenografitnih proizvoda, kao čiste korisnosti koja u sebi nosi skrivenu estetiku, i vrhunskog hrvatskog dizajna, čija estetska komponenta ne isključuje profit i korisnost. ×